

müellifin kendi eserinden değil de Farsça çevirisinden (Mary Boyce, Bîrûnî, Mesûdî) kaynak göstermektedir. Bunun yanı sıra yazar, İran'a gittiğini ve orada araştırmalarda bulunduğunu belirtmesine rağmen, bazı kaynaklara temas etmediği anlaşılmaktadır. Mesela Mahyar Navabi, Kaykhusraw Jamaspasa, Mahmud Tavusi'nin adı şimdilerde Şiraz Üniversitesi olan Pehlevi Üniversitesi yayınlarından çıkan Mecusi kutsal metin literatürünün tamamının tıpkıbasımlarıyla çevirilerinden oluşan külliyatı eserin kaynakları arasında görülmemektedir.

Bununla birlikte İran'a gitmiş olması ve yazarın Farsça bilmesi eserinin niteliğine katkı sağlamaktadır. Dahası eserinin son kısmına bir lügatçe konularak kavramların daha kolay anlaşılması sağlanmıştır. Bununla da yetinmeyen Tıgılı'nın eserinin sonuna ek olarak Mecusi tapınağı olan Ateşgede'lerin fotoğraflarını, Avesta alfabesi sayılan Dini Debiri alfabesini koyması, Avesta ve çivi yazısı örneklerine yer vermesi, harita ve tasvirlerle desteklemesi, çalışmanın önemini hatırı sayılır seviyede arttırmıştır. Sonuç olarak Tıgılı'nın eserinin, Zerdüş'tü merak edenlerin ya da bu alanda çalışan araştırmacıların masalarında bulunması gerektiği kanaatindedir.

Mehmet ALICI

(Arş. Gör., İstanbul Üniv. İF)

**Antony Flew, Yanılmışım Tanrı Varmış:
Dünyanın En Ünlü Ateisti Fikrini Nasıl Değiştirdi?**

Çev. Hasan Kaya-Zeynep Ertan, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2008, 240 s.

Son çeyreğini hariç tutacak olursak, 20. yüzyıl felsefesini karakterize eden temel felsefi geleneklerin, Realizm, Mantıksal Atomculuk, Mantıksal Pozitivizm, Linguistik ve Kavramsal Analiz gibi ekoller

olduğunu ve bunların da temel vurguları itibariyle din ve hatta teizm karşıtı olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Sözüünü ettiğimiz bu ekollerin etkisiyle, geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısına girilirken teizm, felsefecilerin ilgi alanına bile girmez hale gelmişti. Konuya ilişkin olarak, 1988’de yazdığı eserinde Roger Trigg, bir kuşak önce Oxford’da Ayer’in öğrencisi olduğu dönemlerde dinin statüsünü tartışmaya girişmenin alay konusu edildiğini ve o dönemlerde en azından İngiltere’de din felsefesinin ciddi bir felsefe branşı olarak bile sayılmadığını söylemektedir. [Roger Trigg, *Rationality and Religion: Does Faith Need Reason*, Oxford: Blackwell, 1988, s. 5.] Bertrand Russell, Alfred Jules Ayer, Paul Edwards, Kai Nielsen, Michael Martin, John Mackie ve Antony Flew gibi analitik filozoflar geride bıraktığımız yüzyılın felsefesini karakterize eden din ve metafizik karşıtı bu felsefi tavırlar topluluğunun mimarları arasında sayılabilir.

Saydığımız bu isimler arasında Antony Flew’nun 9 Aralık 2004 tarihli bir Associated Press haberine konu olması ve artık “büyük ölçüde bilimsel kanıtlara dayanarak Tanrı’ya inandığını” söylemesi dini inanç ve din felsefesi açısından üzerinde durulması ve düşünülmesi gereken bir haberdir. Çünkü Flew, yarım yüzyıldan fazla bir süredir ateizmin önde gelen felsefi savunucularından ve otuzdan fazla felsefi çalışmaya imza atan ateistik felsefenin duayenlerindendi. Hatta 20. yüzyılda ateizmi felsefi açıdan savunan ve Flew’ya gönderme yapılmayan neredeyse hiçbir ciddi çalışma olmadığını söylersek yanlış olmayız. Haber, her ne kadar Türkiye’de hak ettiği ilgiyi görmemiş olsa da, Batı akademi dünyasında ve medyasında büyük yankılar uyandırdı. Hakkında çok şey söylendi, çok şey yazıldı... İşte ele aldığımız kitap da, Batılı felsefe çevrelerinde şok etkisi yaratan ve dünyada büyük bir şaşkınlık ve hayretle karşılanan Flew’nun bu değişim ve dönüşümünün ilgi çekici hikâyesidir. Kimileri tarafından, ömrünün son demlerinde ortaya çıkan ölüm ve ahiret korkusu gibi psikolojik ve hatta patolojik yorumlarla çözümlenmeye çalışılsa da, Flew’daki bu dönüşüm, din felsefesi, sistematik teoloji ve kelam gibi felsefi ve teolojik disiplinlerle uğraşanlar için üzerinde durulması ve düşünülmesi

gereken bir değişimdir. Hıristiyan metodist vaizi bir babanın oğlu olarak dünyaya gelen, özel bir Hıristiyan okulunda eğitim hayatına başlayan ama 15 yaşında ateizmi seçerek 1950'li yıllara kadar Britanya'nın solcu hareketi İşçi Partisi'nde çok faal bir sol kanat sosyalisti ve hatta komünisti olan, ancak 2004'de 81 yaşında iken kanıtların kendisini yaratıcı bir Tanrı'nın varlığını kabul etmeye yönelttiğini söyleyerek ateizmden deizme geçen 20. yüzyılın bu büyük felsefecisinin hayat hikâyesi, sanırım en azından felsefeye ilgi duyan hiç kimsenin kayıtsız kalamayacağı bir değişim öyküsüdür.

Orijinal ismi, How the World's Most Notorius Atheist Changed His Mind olan ve Antony Flew ile Roy Abraham Varghese'nin birlikte kaleme aldığı ve Flew'nun "son arzum ve vasiyetim niteliğinde" diye tanımlayarak "Artık bir Tanrı olduğuna inanıyorum!" (s. 19) diye samimi bir itirafta bulunduğu elimizdeki kitabı giriş ve ekler hariç iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, daha çok bilim felsefesinde kullanılan ama daha sonraları onun tarafından Mantıkçı pozitivizmin 'doğrulama ilkesi'ne alternatif olarak din felsefesine uyarlanan 'yanlışlama ilkesi', kötülük problemi, teistik delillerin yetersiz ve iknadan uzak oluşu ve evrenin ve insanın oluşumuna ilişkin ileri sürülen naturalistik iddiaların doyuruculuğu gibi iddialarla ateizmin felsefi olarak savunuculuğunu yaptığı yarım asrı geçen felsefe tarihini kendi özyaşam öyküsü ile ilişkilendirerek anlatmaktadır. İkinci bölümde ise, 'kanıtın kendisini götürdüğü yere gitmesini' söyleyen Sokratik ilkeye bağlı olarak, kozmolojik ve teleolojik delillerin başarısına ve dolaısıyla Tanrı'nın varlığına inanmaya başlamasının, teizme değilse bile ateizmden deizme nasıl geçtiğinin ilginç hikâyesini okuyucuya sunmaktadır.

Eklerin ilkinde, Richard Dawkins ve diğerlerinin yeni ateizm olarak isimlendirdikleri görüşe dair Roy Abraham Varghese'nin analizi ve ikincisinde ise, insanlık tarihinde ilahi bir vahyin gerçekleşip gerçekleşmediğine ilişkin dini inanç sahiplerinin ilgisini çekebilecek olan açık uçlu bir diyalog mevcuttur.

Felsefe tarihinde genel kabul gören şekliyle, Hume ve özellikle Kant gibi filozofların eleştirileri ile Tanrı'nın varlığının klasik delilleri olan ontolojik, kozmolojik, teleolojik vb. deliller büyük oranda itibar kaybetmiş ve sonraki felsefeciler Tanrı'nın varlığına ilişkin dini tecrübe ve ahlak delili gibi daha öznel yorumları ve psikolojik vurguları içeren delillere müracaat etmek durumunda kalmışlardı. Aslında Flew'nun delillerden hareketle Tanrı'nın varlığına ulaştığını söylemesini, Cafer Sadık Yaran'ın çok yerinde tespiti ile "Tanrı'nın varlığının [klasik] delillerine tam dört yüz yıl sonra gelen iade-i itibar" (Cafer Sadık Yaran, Antony Flew Olayı: Tanrı'nın Varlığına Tam Dört Yüz Yıl Sonra Gelen İade-i İtibar, <http://www.dinlertarihi.com/dosyalar/yazilar/flew.htm>) olarak yorumlamak da mümkündür.

Flew'nun ateizmi terk edişinde inancın ya da tarihsel dinlerin bir etkinliğinin olmadığını, bu anlamda klasik bir teistik görüşü benimsemediğinin altının çizilmesi gerekir. Onun tanrısı hâlâ delillerin tanrısıdır. Kendi ifadesiyle, "Tanrı'yı keşfimin doğaüstü fenomenlerden hiç bahsetmeden tamamen doğal bir düzeyde geliştiğinin altını çizmeliyim. Geleneksel olarak doğal teoloji denen bir uygulamaydı. Bilinen dinlerin hiç birisiyle bir bağlantısı olmadı... Kısacası, Tanrı'yı keşfedişim inancın değil, muhakemenin bir yolculuğudur" (s. 93). Yani, bütün bu radikal değişim ve dönüşüme rağmen Flew'nun tanrısı, İsa'nın, Musa'nın ya da Muhammed'in değil, Aritoteles'in tanrısıdır. Republic adlı eserinde Platon'un Sokrates için yazdığı "İddianın götürdüğü yere gitmeliyiz" ilkesine sadık kalan (s. 90) Flew, evrende ve canlılarda mevcut olan düzen, tasarım ve erek gibi (teleolojik), Big Bang, Entropi ve Termodinamiğin II. Yasası gibi (kozmojik) deliller üzerinde derin ve sıkı düşünmesi sonucunda artık "Tanrı yoktur" demenin hiçbir anlamı olmadığını söylemektedir. Evrendeki tasarım ve bu tasarımı şekillendiren doğa yasaları ile ilişkili olarak, "Tanrı'nın Aklı'na işaret eden bilim adamları, ortaya sırf bir dizi argüman veya Aristocu bir muhakeme süreci koyamazlar. Aksine gerçekliğin, modern bilimin kalbinden doğan ve mantıktan faydalanan bir görüşünü ortaya koyarlar. Bu, benim için şahsen sağlam ve reddedilemez bir

görüştür” (s. 108) diyerek kozmik bir tasarımcı fikrini onaylamaktadır. Ayrıca, özel izafiyet teorisi, kuantum, elektromanyetizm gibi evrensel yasalar ve bu yasalaradaki ince ayarlanmışlıklardan hareketle, bu yasaların kaynağı konusunda “... bunun için geçerli sayılabilecek tek açıklama İlahi Akıl’dır” (s. 115) diyerek, kozmik tasarımcının ancak teistik bir perspektifte anlamlandırılabilirliğini ileri sürmektedir. Yine, yeryüzünde gördüğümüz ‘kendisini çoğaltabilen’ yaşamın kaynağına ilişkin sunulan naturalistik ve materyalistik izahların tatmin edicilikten uzak olduğunu ve “yaşamın kaynağı için yapılabilecek yegâne tatmin edici açıklama[nın] sonsuz zekâya sahip bir Aklın varlığı” olduğunu söylemesi ve yokluğu varlığından daha muhtemel olan bir evrenin, neden ve nasıl varlık sahnesine geldiği sorusuna yanıt olarak, Richard Swinburne’nün kozmolojik argümana kazandırdığı yeni versiyonun “oldukça umut verici [ve] muhtemelen de doğru bir açıklama sunduğunu” (s. 135) itiraf etmesi de evrenin ve evrendeki canlı yaşamın kaynağına ve nedenine ilişkin ateistik iddialarından ne kadar güçlü bir şekilde vazgeçtiğini gözler önüne serer niteliktedir.

Yazımızın başında da ifade ettiğimiz gibi, 20. yüzyıl felsefesinin özellikle ilk yarısını ciddi anlamda teizm karşıtı katı pozitivistik ve hatta materyalistik felsefelerin şekillendirdiği bilinen bir tarihsel gerçekliktir. Ancak her ne kadar kimileri, “can sıkıcı ve talihsiz bir geri dönüş olarak nitelendirirse” de birçok felsefeciye göre, geride bıraktığımız yüzyılın ikinci yarısında, başını Alvin Plantinga, Richard Swinburne, William Alston ve Basil Mitchell gibi bir grup Hıristiyan din felsefecisinin çabalarıyla Anglo-Amerikan bağlamdaki din felsefesi ciddi bir teistik değişim ve dönüşüm yaşamıştır. 1980 yazında Time dergisinde çıkan bir yazıda bu değişim ve dönüşüme şu ifadelerle yer verilmektedir: “Daha birkaç dönem öncesine kadar Tanrı’nın geri geleceğine ilişkin bir öngöründe bulunmaya kimsenin cesaret edemediği felsefe ve düşünce dünyasında büyük bir devrim yaşanmıştır. Enteresan bir şekilde bu devrim teologlar ve sıradan dindarlar arasında değil, Tanrı’yı sürgüne gönderen akademik filozofların da dâhil olduğu aydınlar ve entelektüeller arasında gerçekleşmiştir.” (“Moderniz-

ing the Case for God”, Time, no: 14, 07.04.1980) İşte, kanımızca Flew’daki bu değişim ve dönüşümü de, “Tanrı’yı sürgüne gönderen akademik filozofların da dâhil olduğu aydınlar ve entelektüeller arasında gerçekleşen” bu teistik devrimin bir ürünü ve başarısı olarak yorumlamak mümkündür.

Sonuç olarak, 20 yüzyılın en büyük aktivist ve ateist filozoflarından Flew’daki bu dönüşüm, ateizmden deizme yapılan bir dönüşümdür. Her ne kadar tanrısal bir vahyin olabilirliğine ve tarihsel dinlerin doğruluğuna açık olduğunu ima etse de (ss. 171-194) Flew’un tanrısı, felsefenin ve delillerin tanrısıdır. Ama yine de bu nokta bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Bu münasebetle, Flew ve Flew’daki değişiklikler dikkatle izlenmesi ve üzerinde düşünülmesi gereken şeylerdir. Bu açıdan ele aldığımız bu çalışma, hem bir değişim ve dönüşümün hikâyesi olarak, hem de 80 küsur yıllık bir hayatın öz yaşam öyküsü olarak, sadece meslekten felsefeciler için değil, felsefeye ilgi duyan sıradan okuyucular için bile ilginç ve ilgi çekici olabilir.

Ferhat AKDEMİR

(Yrd. Doç. Dr., Sinop Üniv. Eğt. Fak.)

